

De Palthetoren en reis naar Den Ham

Blauwe bergen zie ik aan de horizon,

de mensen zijn als dwergen aan hun voet,

brenge hen verbaasd een groet.

Toen wij nog naar school gingen, zagen wij altijd in de verte op 'n Hoarlsenberg (Haarlerberg) een witte toren. En als men goed keek, daarnaast een rad van de watermolen. Dan zei men: "Dat is de Palthetoren." Ik heb altijd met verwondering er naar gekeken. Dan dacht ik, wat zou ik er eens graag dichtbij willen zijn of er bovenin. Men zei dat men vanuit die toren met een verrekijker op Deventer kon kijken. Deze toren was indertijd door de familie Palthe laten bouwen als een villa, en door dien bewoond. Men zei dat de oude Heer Palthe later helemaal blind was.

In latere jaren gingen wij er weleens op de fiets naar toe. Het leek het mij op die berg, met die glooiende helling, met heide en dennen, en berken met hun witte stammen, in mijn verbeelding wel een burcht uit vroeger eeuwen. Dit vervulde mijn kinderhart met ontzag. Daarnaast aan de zandweg lag het hertenkamp, wat toen ook al een wonder voor mij was.

En iets eerder een typisch boerderijtje, met het gezicht op Haarle, dat nu ook is afgebroken, en iets verder aan de weg de grintkoelen (nu ook verdwenen) waar men grint en metselzand groef.

Als wij in latere jaren op de fiets naar de familie in Den Ham gingen, kwamen wij er ook langs. Daarna wieter (verder) over de Haarlerberg, met zijn prachtige berghellingen, met prachtige hei, en hier en daar een koppeltje dennen, waar jammer genoeg telken jare weer stukken door brand worden vernield. Dan verder over de Sprengenberg op Nijverdalen aan. Op de Nijverdalseberg moesten we altijd even kijken in het ravijn, waar in de diepte de spoorlijn lag. Wat een werk moet dit zijn geweest, om met de schuppe (schop) al dit zand hieruit te graven, wat een miljoenen schoppen zand. Tegenwoordig met die graafmachines gaat het met een handbeweging en veel vlugger.

Als wij dan door Nijverdalen gaan en in Helden (Hellendoorn) komen, moest ik altijd denken aan:

Hellendoorn, stompe toren,

lange heide, korte weide,

een groten buul, met weinig geld,

zo is 't in Hellendoorn gesteld.

Of aan Johanna van Buren, wier gedichten wij toen al geregeld lazen, die altijd sprak van mien darp. Johanna van Buren, als wij nu nog Uw gedichten lezen, dan denk ik wat moet Uw hart vervuld zijn geweest van het goede van dit leven, waarvan de dankbaarheid getuigde in Uw gedichten. Dat gij meeleefde met de nood der eenzamen en armen of misdeelden. Dat men als plattelandsdichteres Uws gelijke niet vond.

Langs de Helderse markt waar wij vroeger nog weleens een enkele keer naar toegingen, komen wij over de Regge. Het prachtige riviertje, dat zich door dat mooie landschap van Twente en Salland slingert, langs Ommen en Dalfsen. Daarna komen wij langs de oudsaksische boerderij de Bisschop met het mooie onderschoer. De bewoners waren van vroeger nog afkomstig van de Bisschop uit de Helle (Helhuizen). Dan komen we in Marle. We zien de boeren overal nog bezig met het oalderwetse boerenwark, hier is een boer aan het mesten, en rijen zich de mestheupkes over het land. Een ander is nog bezig met plaggenhalen, die ze aan grote hopen dicht voor de achterdeur zetten. We fietsen langs heidevelden, waar de plaatsen nog te zien zijn waar men elk jaar het paasvuur heeft gehad. Soms wijkt het fietspad van de weg af, om binnendoor over een heideveldje te slingeren. Ook zien we hier nog telkens de inheemse grijze koeien, die bij ons nog sporadisch voorkomen. Als we in de Den Ham aankomen, is Oom Gerrit klaar met het werk. Er is nog een venter met paard en wagen, die een vracht stoete komt ophalen om in Vroomshoop mee te venten. Hier moest Oom Gerrit heel wat stoete voor bakken.

Tante Bertha heeft de koffie al klaar, een lekker kupke, want koffiebonen hadden ze zelf in de winkel, en hoefden ze er geen sukerijsnat (koffie met veel sigorij) van te maken, Deze sigorij noemden ze ook wel kniepof. Tegenwoordig is het gemalen en droog (Buisman). Als je bij een bakker bent, is er ook wel stoete in huus.

Later gaan wij wat kuieren in het dorp, met zijn typische boerderijvorm, die veel van de Twentse vorm weg heeft. Veel mensen dragen de oude klederdracht. Het is een echt boerendorp, waar de boeren nog met de mestkarren over de straat rijden. Je ziet nog veel ambachtslieden, die hun handwerk uitoefenen. Door zijn rust en eenvoud heeft dit dorp een bijzondere bekoring. Er vindt nog veel in de oude stijl plaats, zoals bij de slager. Oom Gerrit vertelde dat die nog geen schietmasker gebruikte. Als hij een koe wilde slachten, dan moesten hem een paar burens helpen met “van de bene trekken.” Oom Gerrit ging er dan vandoor, dat slachten mocht hij niet graag zien.

Oom Gerrit en Tante Bertha woonden toen nog naast de smid. Een broer van die smid hebben we later nogal eens ontmoet. Hij was toen belast met het toezicht op de werktuigenverenigingen. Wij hadden toen hier ook een dergelijke vereniging, waarvan ik toen voorzitter was.

Het Rijk gaf hierop subsidie, en daarom moesten bedoelde verenigingen rendabel werken. Ik weet nog, dat hij hierbij de gelijkenis van de talenten uit de bijbel aanhaalde.

In Den Ham hadden ze vroeger altijd gezegd, dat hij kon toveren, maar dit zou wel een goocheltrucje zijn. We moesten ook even mee naar Boode Graats. Dit waren twee broers en die waren kuipers, maar dit was niet zoveel inbetaansie (niet zoveel betekenen). Als wij binnenkomen, rook het er wel een beetje oonzelig (niet fris).

Hun vak oefenden ze gewoon op de keuken uit. Overal lagen de dugen (duigen) en hoepels verspreid. Het huishouden bekukkerden ze zelf zo’n beetje. Het waren nog echte ouderwetse dorpstypen.

Oom Gerrit wilde van hen een klokke met kukens kopen, maar kon de handel er nog neet duur kriegen, want ze lieten zich nog niet zo maar bie den bles doen (wat wijsmaken). Eén broer hebben ze later op een morgen bij vriezend weer buiten dood aangetroffen. Het huis is later afgebroken.

Als wij verder achterom lopen, zien wij hoe ook hier alles nog op zijn ouderwets toegaat. Hier en daar hangt nog zoals vroeger gebruikelijk de p.. post (nachtpo) aan een post bij het hekje, maar nu is Den Ham een welvarend dorp geworden, met mooie huizen en winkels.

We gingen ook even naar de oude Bossink en Dine, de Vader en zuster van Tante Bertha. Daar moesten wij altijd een Berenburgie drinken. Hij zelf gebruikte altijd de kruiden van Jacoba Willemina Wortelboer, welke geneeskrachtig waren en veel in advertenties werden aanbevolen. Hij vertelde hoe hij nog naar zijn familie in Wierden en 't Venne (Vriezenveen) was e leupen (gelopen).

Na de middag gaan wij met Oom Gerrit nog een fietstocht maken, naar het dichtbij gelegen landgoed Eerde met zijn prachtige omgeving. De mooie meertjes, waar we ook nog even moeten kijken. Oom Gerrit waarschuwt om voorzichtig te zijn, omdat hier nog adders voorkomen. Hij verteld ons dat ze een keer een adder bij huis hadden gehad. Die was hier vandaan gekomen, in de dennenrijzen, die ze altijd stookten in de oven van de bakkerij.

Op de meertjes zwemmen tal van wilde eenden, die bij onze nadering luid kwakend op de wieken gaan. Zo geven ze hun ongenoegen te kennen, dat wij hun rust komen verstoren.

Daarna gaan wij naar het kasteel Eerde, eigendom van en bewoond door baron van Pallandt. Oom Gerrit komt er vaak brood bezorgen. Het kasteel en omgeving zijn van zo'n indrukwekkende schoonheid, dat men er onwillekeurig van onder de indruk komt. Het kasteel is omringd door brede grachten, heeft grijs bemoste muren en torentjes met schietgaten. Het geheel is helemaal in stijl met de omgeving.

Oom Gerrit vertelde nog dat hij laatst hier Krishnamurti had gezien. Deze Krishnamurti beschouwde zichzelf als de voorloper van Jezus Christus , tenminste zover ik mij herinner, geloof ik wel dat dit van hem werd gezegd.

Deze had hier vooral gedurende de zomermaanden zijn domicilie. In die tijd had hij een hele aanhang en er werd veel over hem geschreven, maar je hoort nu niets meer van hem.

Hij kwam uit Amerika. Oom Gerrit zei dat het een heel gewone man was, niet het beeld dat velen van hem hadden. Ik vraag mij af, en dit zeg ik met diepe schroom: "Hoe komen dergelijke mensen aan die waanvoorstelling, is het een door de boze ingefluisterde inbeelding of heeft God ook door hem tot mensen willen spreken?" Zulke mensen hebben wel een geweldige inspiratie, om duizenden op die manier te kunnen beïnvloeden. Ja, er gebeuren hier op aarde soms dingen die boven ons verstand uitgaan, en waarin ook velen vast geloven. Het past het ons ook niet hierover te oordelen. Ook was toen op Eerde nog een kamp van de Quakers, een Godsdienstige sekte, ook in Amerika ontstaan, en die hoort men nog wel noemen, maar of ze nog op Eerde komen weet ik niet.

Dan gaan we nog wat rondfietsen op die mooie paadjes tussen de eeuwenoude bomen. We gaan nog kijken bij de steile oever aan de weg Den Ham-Ommen en fietsen door tot Ommen. Daar werd kortgeleden de Ommerbissing nog gehouden. Deze jaarmarkt werd van heinde en ver bezocht. Dan gaan we weer op Den Ham aan, waar Tante Bertha de koffie met een bruggie (Hammerwoord voor boterham) al weer klaar heeft. Oom Gerrit bakte ook vaak timpies (kleine witte broodjes).

Oom Gerrit vraagt nog, hoe het met de koe gaat, die we als pink van hem hadden gekocht. Hij had die zelf gekocht, en een zomer geweid (bij een ander op de weide gedaan) om te proberen er na aftrek van het weidegeld wat van over te houden.

In Den Ham was de bevolking in die dagen streng orthodox ingesteld. De zondagsrust en de kerkgang werden er nog streng geëerbiedigd. Jammer genoeg wordt dat in deze tijd overal minder.

Dan breekt de tijd weer aan om de terugreis weer te ondernemen, want wie hebt nog un vere reize vuur de buste. We zijn zeer voldaan over alles wat wij gehoord en gezien hebben. Oom Gerrit niet minder, dat hij ons dit allemaal heeft laten zien. We denken nog vaak terug aan Eerde met die zware bomen, waar het 's zomers in de schemme (schaduw) zo heerlijk koel is. We nemen nog een ronde Hammerstoete mee, die ze hier altijd zo bakten, bij ons gebeurde dit alleen bij begravenissen, groovenstoete noemden ze die.

Op de terugweg gaan wij nog even aan bij café Hissink in Hellendoorn. Hier legde Oom Gerrit ook altijd aan als hij naar ons toe wilde. Hij heeft daar een keer een avontuur beleefd met een zwerver. Toen hij de vertering wilde betalen, had hij de knippe (portemonnaie) bij zich op tafel gelegd. Terwijl hij luisterde naar een sprekheurn (grammofoon), wat toen nog iets bijzonders was, had die kerel stillletjes de portemonnaie gepakt en wilde hem ofniefelen (er mee vandoor). Hissink het zag het en dwong hem die weer af te geven. De zwerver had buiten Oom Gerrit nog opgewacht, maar Hissink had hem er achter uitgelaten. Zo was het nog goed afgelopen.

Wij waren altijd blij als Oom Gerrit uit Den Ham kwam, en hijzelf niet minder als hij eens weer bij zien volks huus kwam, dan moest hij alle plekjes nog eens weerzien, waar hij als jongen gelopen had. In het voorjaar kwam hij altijd, als hij het even wachten kon, kiefteneier zoeken. Dan vertelde hij graag van zijn schooljaren, hoe hij onderweg bij het nestjes uithalen met zijn hand vast bleef zitten in een spechtengat. Hoe ze op Meester Listiko een spotversje zongen. Op een keer was hij een beetje ziek geweest, en had in de kamer in de bedstee gelegen. Zijn Moeder was onverwachts in de kamer gekomen, toen hij net een plakke vleis (vlees) had afgesneden. 's Zomers nadat het vlees gerookt was, werd het bewaard in een kist. Als ze dat in de wiem lieten hangen, kwamen de brommers (aasvliegen) bij. Grootmoeder had gezegd: "Zi'j ik mene det de jonge neet good was." Wat had hij daar later schik van. Later had hij gediend bij een boer in Hengelo, en daar moest hij melk venten. Hij hielp de boer ook met melken. De ondeugende guitenstreken zaten er altijd bij hem in. Als ze dan aan het melken waren, dan spoot hij een straal melk tegen de poot van de koe waar de boer onderzat. Als de koe dan sloeg met de poot, had de boer gezegd: "Hè jeunken, wat zint de vleegen ondeugend." Hij natuurlijk schik en zulke kunsten had hij later nog altijd.

Later werd hij bakkersknecht bij Biesterbos in Olst. Hij had een keer een jong hondje voor ons meegebracht in een sigarenkistje. Keesje hebben we nog jaren gehad. Later lag die aan de ketting, zoals bij vrijwel ieder huis een kettinghond was, loslopende honden zag je haast niet. Als dan later Oom Gerrit bij ons kwam, dan was Keesje niet te houden, want dan mocht ie altijd los. Op een keer zeiden we tegen Grootvader, dat Oom Gerrit er was en hij zei: "Det hek wel e heurd, ik heb 't hondje wel heuren galpen." Later is Oom Gerrit nog bij Slijkhuis in Deventer geweest. Daarna ging hij naar Bossink in Den Ham, waar hij verkering kreeg met de dochter des huizes, waar hij mee getrouwd is (Tante Bertha). Na hun trouwen hebben ze nog in Haaksbergen gewoond. Later woonden ze in Holten. Oom Gerrit was daar bakkersknecht.

Bij Wansink is ongeveer in die tijd ook een vreselijk ongeluk gebeurd, waar men nog jaren over na praatte. Een dienstmeisje was op zolder bij het overstappen van een as van de kneedmachine door deze gegrepen en vreselijk verminkt. Wansink was hiervoor nog gestraft, omdat hij onbewust deze onbeschermd had gehad. Over zo'n ongeluk praatten ze vroeger nog jaren na, er gebeurden gelukkig niet veel van dergelijke ongelukken.

Toen Oom Gerrit in Den Ham woonde, kwam hij een keer bij ons huis, en zei: "Ja ik bin late, de maskers (marechaussee's) hebt mie bie de bokse e had." Omdat hij naar ons huis wilde, was hij heel vroeg in de bakkerij begonnen, maar dit mocht niet volgens de arbeidswet, ik meen niet voor zes uur. Hij was goed en wel gangs of ze tikten tegen het raam: "Hé bakker, doe eens open," maar hij de klompen uit en op de kouseveute naar huis door een achterdeur. De marechaussee's wachtten net zolang tot hij weer terugkwam, en ze zeiden: "Waarom heb je ons zolang laten wachtten?" "Ik heb oe neet e roepen," zei Oom Gerrit. Hij had er schik van, want schoonvader (Bossink) moest toch betalen. Later hebben Oom Gerrit en Tante Bertha de bakkerij met winkel overgenomen, en hebben de oude Bossink en Dine er een huis naast gebouwd.

*Mien Salland,
An de brede IJsselstromen,
ligt ut land dat ik bemin,
ligt ut Salland van mien dreumen,
doar kwam ik ut leven in,
mooie bargaen, heidevelden,
gemoodlijk volk in streek en stad,
mar in nood ontembre helden,
zoas Salland altied had,
vrieje burgers in de steden,
toaie boeren op ut land,
vuchten eeuwen al geleden,
altied weer, en hand in hand,
tut an Duutslands vere grenzen,
uut e strekt in volle pracht,
is mien land in zien tendenzen,
wa'k ma ooit had e dacht,
stille darpen, greune dalen,
grote bossen doar umhen,*

*woer kan ik iets better halen,
God zelf zetten mien hier neer,
as ik eenmaal ut dit leven,
scheiden mut van wat mie bindt,
det mie toch mar is e geven,
un plaatse woer ik hier ruste vind.*

Sallands Volkslied.